

ливы, кому до фени», не отрицает сути оригинального высказывания: «Посему говорю вам: не заботьтесь для души вашей, что вам есть и что пить, ни для тела вашего, во что одеться» (Матф.6, 25).

То есть, «Евангелие от митьков» не выдвигает иной по сравнению с каноническими Евангелиями концепции образа Иисуса. Оно всего лишь, во-первых, (и это основное) принимает его как реальный мирской персонаж художественного произведения, обычными, традиционными со времен Франсуа Рабле пародийными языковыми средствами снижая, приземляя его. Во-вторых, из всего многообразия Иисусовых речений выбраны и аранжированы именно те, в которых представлена принципиальная незаангажированность христианского вероучения в суету мирского бытия. Все прочие аспекты намеренно опущены.

И в этом суть всей пародии. В ней выявлено острейшее социальное явление современности: инфантилизм и индифферентность к общественной жизни. Обвал надежд на возможность изменения к лучшему вызывает массовое безразличие, кардинальное ухудшение уровня жизни большинства населения чреват недоверием к власти предрержащим. Пародия откровенно социально сориентирована, озвучивая идеологию так называемого «пофигизма».

Разумеется, эстетически «Евангелие от митьков» эпатажно. А иным оно и быть не могло. Авторы этого текста, откровенно декларируя безразличие ко всему, сокровенно жаждут быть услышанными, что совершенно естественно. И «Евангелие от митьков» является одновременно и гласом вопиющего в пустыне, и возгласом «митьковского» Иисуса: «Елы-палы, да минет меня чаша сия!».

Zdeňka MATYUŠOVÁ

© 2001

NEODVÁTÁ BOLEST NÁVRATŮ (O VÁLEČNÉ PRÓZE VIKTORA ASTAFJEVA)

V ruské próze šedesátých a sedmdesátých let se objevují díla, v nichž ve válečné vřavě dospívá generace «sedmnáctiletých» a «devatenáctiletých».

Připomeňme alespoň J.Bondareva, V.Bykava, G.Baklanova, V.Bogomolova, V.Dragunského, V.Rosljakova, V.Kuročkina, S.Krutilina, V.Kondraťeva a další.

Je to pokolení, které nemohlo nepsat o válce, neboť ta se stala jejich osudem a náplní života. «Материал, пережитое – вот что понуждало, вело, звало, гнало. Вон, даже в снах.» [1].

Píše o tom ve svých autobiografických poznámkách i Grigorij Baklanov: «... жизнь способна повторить себя и в слове. Если нет великого дарования, она пробуждает необычные силы и в тех, кто наделен был не самыми выдающимися способностями. Вполне возможно, что многие из тех, кто рассказал об этой войне, в иных условиях и не подозревали бы в себе таких способностей» [2].

A Viktor Astafjev se k tomuto faktu vyjadřuje následovně: «О войне и ?про войну? я написал очень мало... О войне писать трудно. Особенно тем, кто был непосредственно в окопах, на передовой линии, в пекле смертоносного огня. Воскрешая в себе войну, фронтовик вынужден пережить ее вновь, а это процесс не только трудный, но и болезненный...» [3].

Knihy Jurije Bondareva *Prapory žádají palbu* (orig. Батальоны просят огня, 1957, česky 1960) a *Poslední salvy* (orig. Последние залпы, 1959, česky 1961), novely Grigorije Baklanova *Devět dní* (orig. Девять дней. Южнее главного удара, 1958, česky 1965) a *Píď země* (orig. Пядь земли, 1959, česky 1960), prózy Vasilja Vukava *Třetí raketa* (orig. Третья ракета, 1962, česky 1964) a *Zrada* (orig.– ruský překlad Фронтвая страница, 1962, slovensky pod názvem Preťatá noc, 1964), novela Viktora Astafjeva *Když padají hvězdy* (orig. Звездопад, 1. red. 1960, 2. red. 1972, nepřeloženo) či novela Vasilije Rosljakova *Na lásku nezbyl čas* (orig. Один из нас, 1962, česky 1964) – to jsou alespoň některá z děl, která uvedla do literatury nový, do té doby neobvyklý typ hrdiny.

Subjektivní forma a 'zповědní? intonace nasycují tato vyprávění dechem hodnověrnosti. Prvotní byla v každém případě autorova vlastní životní zkušenost – a to nejen globálně, ale zcela konkrétní zážitek, určitý motiv či několik motivů, které 'vyvolaly? vzpomínku na prožitou dobu.

Novela *Když padají hvězdy* je lyrické vzpomínkové vyprávění o milostném vzplanutí. Je to Astafjevův první «větší» příběh o válce a lásce. Jde o citový vztah devatenáctiletého vojáka Michaila, který odešel na frontu jako dobrovolník, a mladičké zdravotní sestry Lídy ve vojenské nemocnici. «...чем гуще и горше правда условий существования, тем ярче и неопровержимей в повести другая, высшая правда – правда о силе человеческого духа» [4].

Při loučení před propuštěním Míši z nemocnice Lída říká: «... Оочу с тобой побыть еще день, хоть один день! Пусть же эта проклятая война остановится на день! Пусть остановится! Пусть!...» [5].

Výraz **«p r o k l e t á v á l k a»** nebyl v původním textu, ale objevil se až ve druhé variantě knihy. Tato slova zde zaznívají velice silně, logicky a jsou nutná pro vysvětlení jak Lídina chování, tak jednání Míši, který je znovu pronáší v tragickém závěru.

V knize není detailně vykresleno sociálně-historické pozadí a ani charaktery jednotlivých postav nejsou ukázány ve vývoji. Novela je výkřikem duše mladé bytosti, která poprvé naplno pocítila radost, krásu a sílu lásky a svou odpovědnost za to, aby byla ochráněna před krutostí války. A tak příběh postupně prorůstá odporem proti násilí. Hněvivě a s burácivou silou zazní tento protest později v novelu *Pastýř a pastýřka*.

Zatímco první část novely *Když padají hvězdy* jsou až zjednodušeně přímočaré a do určité míry naivní, oprávněně pozornost poutá veškerý děj od okamžiku setkání hrdiny s dívčinou matkou (bezděčně se nám vybavuje obraz matky z povídky *Солдат и мать*, 1954-1959). Obzvláště epizoda poslední promluvy do té doby veselého mládence s milovanou dívkou, která vyústí v dramatický závěr.

«... Стыдился бы я рассказать о своей любви. Я презирал бы себя всю жизнь, если бы оказаться слабей Лиды...» [6].

Slyšel, že láska dokáže překonávat překážky, ale aby to pochopil, musel by ji **p r o ž í t**. On však nemá naději na další setkání, hned zítra ho čeká fronta. **Ж а к а с о** jí má říct?! Prozíravá dívka mu šeptá: «... Я боюсь за тебя! ... я боюсь тебя тут одного оставить. У тебя в глазах что-то ...» [7]. To «něco» má později v očích i Boris Kost'ajev z novely *Pastýř a pastýřka*. *Moderní pastorále* (orig. Пастух и пастушка. Современная пастораль, 1967-1974, česky ve sborníku *Moderní pastorále*, 1975). [Tato novela bude předmětem samostatné studie].

Menší dějovou obsažnost tzv. nahrazuje emocionální citový náboj a přesvědčení, že opravdová láska neumírá, i když samotní lidé jsou smrtelní. Přestože závěr vyznívá ve prospěch života, bolestná nezvratitelnost toho, co válka všeobecně způsobila lidem, je otevřená a nerozřešená.

K novele *Když padají hvězdy* se ideově i tematicky váže lyrická a ryze astafjevovská povídka *Za jasných dnů* (orig. Ясным ли днем, 1. red. 1967, 2. red. 1977, česky 1975).

Jak v lyricko-publicistických závěrech, tak i v samotné náklonnosti k ruské lidové písni, ve vztahu k dětem i k válečnému osudu fyzicky zmračeného, ale duševně silného a moudrého člověka, přesvědčivě zaznívá autorský hlas.

V šedesátých letech se k tomuto tématu Viktor Astafjev obracel poměrně zřídka – v povídkách *Saška Lebedev* (orig. Сашка Лебедев, v 1.vydání pod názvem Два солдата, 1964, nepřeloženo) a v *Indii* (orig. Индия, 1965, česky 1975). [První povídka se odehrává v polní nemocnici, ve druhé se vypráví o smrti mladé spojačky Saši Krajušinové].

Přestože všechny tyto drobné prózy jsou bezesporu pozoruhodné, představují však v Astafjevově tvorbě pouhý předstupeň k hlubšímu uměleckému ztvárnění válečné tematiky.

Jistý přelomový okamžik představuje *Óda na ruskou zahradu* (orig. Ода русскому огороду, 1972, nepřeloženo). Je jakýmsi schůdkem mezi výraznějším publicistickým stylem a osobitým lyricko-dramatickým (dokonce s nádechem tragičnosti), otevřeným filozofickým způsobem vyprávění v próze *Její Veličenstvo ryba* (orig. Царь-рыба, psáno 1972-1975, publikováno 1976, česky 1981).

Knih *Óda na ruskou zahradu* není pouhou oslavou toho, co roste na záhoncích v zahradě! Astafjev opěvuje především jemné odstíny duchovní krásy člověka. Opět se tu setkáváme s autorským lyrickým «já»: «Озари же, память, мальчика до каждой веснушки, ... до белого шрама на верхней губе... Первый в жизни шрам. Сколько потом их будет на теле и в душе?...

Я тороплюсь на встречу ему (мальчику – pozn. Z.M.), бегу с одышкой... Спешу, спешу, миную кровопролития и войны...

... Беру в свою большую ладонь руку мальчика и мучительно долго всматриваясь в него, стриженного, коноватого, – неужто он был мною, а я им?!» [8].

Tematika chlapcova poznávání světa (jak ji autor zpracovává již v *Poslední počtě* – viz časopis Cizí jazyky, roč. 40, 1996-1997, č.1-2, str.7-9) se v *Ódě na ruskou zahradu* rozšiřuje a prohlubuje. Viktor Astafjev ji začleňuje do širšího kontextu obecně sociálních a filozofických otázek, zahrnujících i vzájemný vztah člověka a přírody.

S překvapující niterností jsou zachyceny pocity mladého chlapce, který dělá své první krůčky po zemi, jeho křehká vnímavost a bezelstnost, s jakou poznává každý kvítek, travičku, všechno živé. Neobyčejně citlivě a pronikavě vstřebává barvy a vůně přírody kolem sebe, její pohyb, život, dynamický koloběh a životodárnou mízu.

V této próze se proplétají **dvě rovin** – jednu tvoří chlapcova duše a druhou duše autorova, vyjadřující z jedné strany nadšení ze setkání s tímto už vzdáleným chlapcem, ze strany druhé smutek a stesk z nevyhnutelné rozluky s ním.

V kontrastním ztvárnění najdeme v povídce jak protest proti válečným hrůzám, tak i krásu zahrady a poezii práce. To vytváří typický astafjevovský styl vyprávění se zdůrazněnou intenzitou každého slova a duchovní nasyceností každého obrazu.

Podle literární teorie je **óda** (z řec. ódé = píseň) «forma meditativní lyriky vyznačující se patosem, exaltovaností a nadneseným, oslavným uchopením předmětu» [9]. V tradičním významu tedy óda předpokládá vznešený objekt. A vznešený objekt si vyžaduje i vznešený a ušlechtilý styl a jazyk. V Astafjevově *Ódě na ruskou zahradu* se však opěvuje práce, každodenní život, obyčejné věci – zelinářská zahrada, brambory. Ale ironii v tom nehledejme! «Если уж по уму да по совести и чести – спаситель наш – огород! ... В огороде же том самоглавнейший спаситель – скромное существо – картошка!» [10].

Syžetová stavba připomíná hudební dílo – do základních motivů se postupně vplétají nová témata, která se obměňují. Čisté a průzračné tóny znějí v závěru – chvalozpěv zahradě a bramborám za to, že díky jim bylo za války zachráněno mnoho životů.

V díle jsou hojně použita přísloví a hádanky, čímž je zvýrazněn lyricko-meditativní duch vyprávění. Tvůrce využívá prvky tradiční lidové tvorby, etiky a estetiky, aby oslavil prosté, skromné, obyčejné, ale pro lidi životně důležité věci.

Morální zkušenosti a rozum lidstva i veškeré dějiny se stávají souměřitelnými s estetickými záměry autora. V tomto světle je problematika «střídání pokolení» a «pokračování života» doplněna novou složkou – prvkem **p a m ě t i**. «Память избирательна – оставляет в сознании наиболее яркое. ...Память трансформирует прошедшее, углубляет его...» [11].

«Память моя, память, что ты делаешь со мной?! Все прямее, все уже твои дороги... И все не умолкает война...» [12].

«Память моя, сотвори еще раз чудо, сними с души тревогу, тупой гнет усталости... И воскреси, – слышишь? – воскреси во мне мальчика, дай успокоиться и очиститься возле него... а вспомнив, оживил мальчика – и пустота снова наполнилась звуками, красками, запахами» [13].

Astafjevovy prózy o válce podávají plastický obraz doby a její tragické atmosféry. Tvůrce dává nahlédnout do historie a jeho ideovým krédem je dospět k pravdě a poznat ji.

Vztahy mezi postavami jsou plně skrytého silného napětí. Vytvářejí jakoby soustředné kruhy, které zčásti do sebe zapadají a zčásti se překrývají. Ve svých postavách Viktor Astafjev hledá čistou a nedeformovanou lidskost. To v konečném důsledku určuje smysl jeho próz a ten tkví v tom, že člověk se neosvobodí od povinnosti být člověkem. V rozhodujících chvílích nejsou žádné «polehčující okolnosti». Člověk jednoduše nemá jiné východisko než být člověkem, neboť je osudově spojený se svědomím jiných.

«Я принадлежу к нормальным людям», říká Viktor Astafjev, «и ничто человеческое мне не чуждо. Потому так трудно мне писать о войне, хотя ?во мне? книга о войне, о ?моей войне? идет и идет своим ходом, не умолкая, не оставляя меня в покое... Люди убивали людей – это страшно, это античеловечно. Это противу разума...» [14].

Astafjevova důvěrná spjatost s hrdiny vnáší do jeho próz neotřelý nádech intimnosti, který působí neobyčejně podmanivě, přitažlivě a věrohodně. To se zřetelně projevuje i v zatím posledním publikovaném díle Viktora Astafjeva, kterým je román *Prokleti a zabiti* (orig. Прокляты и убиты, vycházel postupně v časopise Новый мир – 1992 až 1997).

POZNÁMKY A LITERATURA

1. Адамович А. Дважды пережитое // Литературное обозрение.– 1975.– № 4.– С. 102-103.
2. Бакланов Г. Пядь земли.– М., 1973. С. 6.
3. Астафьев В. Военные страницы.– М., 1986, стр. 3.
4. Макаров А. Во глубине России.– М., 1973, стр. 332.
5. Астафьев В. Звездопад // Собрание сочинений в четырех томах.– М., 1979.– Том 1.– С. 290.
6. Ibidem, с. 290.
7. Ibidem, с. 296.
8. Астафьев В. Ода русскому огороду. In.: Собрание сочинений в четырех томах. Москва 1979.– Том 1.– С. 442 – 443.
9. Slovník literární teorie.– Praha, 1984.– S. 254.
10. Астафьев В. Ода русскому огороду. Ibidem, с. 459.
11. Астафьев В. Жить честно и много работать // Литературная Россия.– 1985.– 6 декабря.
12. Астафьев В. Ода русскому огороду. Ibidem, с. 441.
13. Ibidem, с. 174.
14. Астафьев В. Военные страницы.– М., 1986.– С. 4.